

לימודי שואה במרוקו?

עינת לוי*

המאמר פורסם בוואיינט ב-11 באוקטובר 2018

בשבוע האחרון נפוצו שמועות בנוגע להחלטה שהתקבלה במרוקו לשלב לימודי שואה במערכת החינוך. הסיבה לבלבול נובעת ככל הנראה מטעות תרגום תמימה של הצהרות שהושמעו מצד מרוקו בוועידת אונסק"ו, שהתקיימה במהלך כינוס עצרת האו"ם בניו יורק בסוף ספטמבר. אל דוכן הוועידה ניגש סעד א-דין אל-עת'מאני, ראש ממשלת מרוקו ומי שמוביל את מפלגת "הצדק והפיתוח" האסלאמיסטית. הוא הקריא בשלווה וברוגע מסר שנשלח מטעם המלך, מסר של מתינות, סובלנות וגאווה במודל היחסים המיוחד שנרקם במרוקו בין יהודים ומוסלמים. "ההיסטוריה אותה אנו מלמדים את ילדינו צריכה להכיל מגוון פלורליסטי של דעות וסיפורים, ולהציג את הרגעים הגדולים ביותר של האנושות, כמו גם את הרגעים האפלים ביותר", אמר. עם סיום נאומו, הוא ניגש אל מזכ"לית אונסק"ו אודרי אזולאי ולחץ את ידה. אין ספק שהיא הבינה למה התכוון עות'מאני בנאומו, שם משפחתה הרי מרמז על הקשר שלה למרוקו, ואודרי היא בתו של אנדרה אזולאי, יועצו היהודי של מחמד השישי מלך מרוקו ומי שיעץ קודם לכן גם למלך חסן השני. לאור הדימוי החיובי שיש למרוקו כמדינה מוסלמית שוחרת שלום המכירה ביהדות כחלק ממורשתה, נשמעה ההחלטה המרוקאית לכאורה לגבי לימודי שואה כהגינות למדי, ולא משהו מופרך שאינו יכול להתקיים במציאות.

בין אם השואה תשולב לבסוף בתכנית הלימודים המרוקאית ובין אם לאו, למרוקו יש סיפור ייחודי כמדינה מוסלמית המוכנה להכיר בשואה. רוב מדינות האסלאם נעות בין הימנעות מנקיטת עמדה לבין הכחשת שואה, מפני שהכרה בשואה נתפסת כפגיעה באינטרס הפלסטיני. אז איך בכל זאת קורה שמרוקו, מדינה מוסלמית שחברה בליגה הערבית, מכירה בשואה? התשובה לכך, כמו בהרבה מקרים אחרים, היא המלך, ובמקרה הזה מחמד החמישי. לפי הנרטיב המרוקאי, שאותו יודע לדקלם כל מרוקאי במרוקו, כשמסטר וישי שלט בממלכה בראשית שנות ה-40, המלך מחמד החמישי התבקש להסגיר את יהודי ארצו לנאצים. המרוקאים מספרים בגאווה שהמלך סרב לדרישה זו וטען בתוקף כי בארצו יש רק מרוקאים. כמוכן, שבמציאות הסיפור היה מורכב יותר, צווי הגבלה כנגד יהודים הוצאו בהנחיית מסטר וישי והגבילו חופש תעסוקה, חופש תנועה ועוד. עד היום נותרה סוגיה זו שנויה במחלוקת, ואולי זו הסיבה שטרם ניתן למחמד החמישי מעמד של חסיד אומות העולם. למרות זאת, למרוקאים במרוקו זה לא משנה, בשבילם מחמד החמישי היה ונותר גיבור שהציל יהודים בשואה. פה גם טמון הסיפור האמיתי, ובין אם הוא מדויק או מוגזם, הוא אפשר למרוקאים במרוקו לפתח זהות לאומית חיובית ביחס להתרחשויות שאירעו במהלך מלחמת העולם השנייה וזוועותיה. בזמן שבאירופה הושמדו יהודים, המוסלמים במרוקו סייעו בהצלתם.

אך מה קרה מאז המחווה שהעניק מחמד החמישי ליהודי ארצו ומה היחס של מרוקו לשואה היום? נראה שעד לשנת 2009 כמעט שלא נשמעו הצהרות בנוגע לשואה במרוקו. מרוקו לא הכירה בה באופן רשמי וגם לא הכחישה אותה. בציבור נשמעו כתמיד קולות לכאן ולכאן, אך ברמה המדינית השקט נשמר. ב-2009 השיקה אונסק"ו את "פרויקט אלאדין", שמטרתו לשמש פלטפורמה לפעילויות ויוזמות חינוכיות ותרבותיות שנועדו לקרב בין יהודים ומוסלמים במזרח התיכון ומעבר לו. הוא הוקם על ידי צרפת, ירדן וגרמניה, ומאוחר יותר לקחו בו חלק גם מדינות נוספות כמו אינדונזיה, מאוריטניה, תורכיה, תוניסיה, ומצרים. אחד ממפעלי הפרויקט הוא תרגום ספרות וסרטים בנושא השואה לשפות הרשמיות של האו"ם, ובמיוחד לשפה הערבית. הפרויקט אף מאפשר הורדה דיגיטלית בחינם של הספרים ובכך מנגיש תכנים איכותיים בנושא. היוזמה מצאה חן כנראה בעיני מרוקו, ומחמד השישי, המלך הנוכחי, הכיר בשואה במסר רשמי ליוזמי פרויקט אלאדין. זו הייתה הצהרה רשמית נדירה של מנהיג מדינה מוסלמית.

* עינת לוי היא חוקרת במכון מיתוים ועוסקת ביעוץ אסטרטגי ובפיתוח שותפויות בין ישראל ומרוקו.

וכשהמלך אומר, המסר מתחיל לחלחל מלמעלה כלפי מטה, למרות שהדרך איננה נטולת אתגרים. באפריל 2010, הצהיר יועץ המלך אנדרה אזולאי שמשרד החינוך המרוקאי צריך להכניס לתוכניות הלימוד בבתי הספר את נושא השואה. יוזמה זו נתקלה במחאה מצד ארגונים פרו-פלסטינים, שבתגובה קראו לו לארוז את מטלטליו ולעזוב את מרוקו. בתגובה למחאה זו, התעוררה גם מחאת-נגד שתמכה באזולאי ובמסר ששאף להעביר. למרות ההתנגדות, גורמים שונים בחברה האזרחית במרוקו אימצו את המסר של אזולאי בגאווה וארגנו הרצאות וכנסים במוסדות להשכלה גבוהה, שכללו גם עדויות מפי ניצולי שואה שהגיעו למרוקו להשמיע את עדותם. בספטמבר 2011, ארגון "מימונה", שבו חברים סטודנטים מרוקאים מוסלמים הפועלים לשימור היהדות, ארגן את אחד הכנסים הראשונים בעולם הערבי שעסק בהנצחת השואה. כותרת הכנס, אשר התקיים באוניברסיטת אל-אחוויין שבעיר איפראן, הייתה, איך לא, "מחמד החמישי: חסיד אומות העולם". זו כותרת שיש בכוחה להמיס כל בדל וצל של התנגדות עוד בטרם התעוררה. בנוסף יש במרוקו יוזמות נוספות לשינוי והתאמת תכנית הלימודים, שעוסקות בהגברת הייצוג של כלל גווי המורשת המרוקאית, כולל יהודים ואמזיעים, שנכון להיום כמעט ולא מוזכרים בספרי ההיסטוריה. דיון בנושא נערך לפני מספר שנים בפני ראש ממשלת מרוקו דאז, בנקיראן, גם הוא אגב אסלאמיסט.

בשורה התחתונה, אמנם לימודי שואה טרם שולבו בתכנית הלימודים במרוקו באופן רשמי, אך לאור סיפורה הייחודי של מרוקו, לא מן הנמנע שעוד נראה זאת מתממש בקרוב. היחס של מרוקו לשואה הוא סממן נוסף לקשר המיוחד שבין מוסלמים ויהודים במרוקו ולמקום שהיהדות זוכה לו בארץ זו.